

URBAN SOCIOLOGY IN AN URBANIZED SOCIETY

J. R. Mellor

Routledge and Kegan Paul, International Library of Sociology, London,
Henley and Boston, 1977., XVI + 309 str.

Malo je uopće pokušaja da se urbana sociologija i osmisli s marksističkih pozicija, a kamoli da se njena kritika dađe utemeljena. Zato je ova knjiga J. R. Mellor, oxfordskog studenta i sadašnjeg predavača na Odjeku za sociologiju Manchesterskog sveučilišta svakako intrigirajuća.

Svoje osnovne intencije autorica iznosi već u **Predgovoru** i **Uvodu**, davši početnu tvrdnju da je u urbanoj sociologiji, iako je nastala iz interesa za položaj gradskih masa uvijek nedostajao bazični interes za njihovu sudbinu. Ona je uvijek više bila orijentirana na funkcionalno savjetovanje tvorca urbane politike. Pogotovo britanskoj urbanoj sociologiji nedostaje (zbog pozitivističke metodološke utemeljenosti) klasne strukture i klasnih odnosa. Na urbani prostor se najčešće gleda kao na svijet građevina. Tek šezdesetih godina se, pod pritiskom socijalne krize i francuskog socijalističkog radikalizma, odbacuje prakticizam i urbana sociologija se okreće marksizmu pokušavajući preispitati vlastite korijene. Iz tog istog pozitivističkog miljea počinju izranjati još dvije discipline: geografija (koja se sve više samokritički preorijentira na čovjeka) i urbanizam (koji se iz ekološki zapretnosti pokušava spasiti bijegom u kibernetiku).

Ali, urbana sociologija nije uspjela zaboraviti idealistički i ideologizirani karakter svojih početaka: ona još uvijek barata kategorijama zajednice, potrošnje, rezidencijalne segregacije i sl. A kako je i sama marksistička teorija slabo opremljena za proučavanje urbane problematike i kako su njeni tvorci smatrali grad samo ogledalom kapitalističke iracionalnosti, pozornicom posljednjeg čina ljudske prehistorije, J. R. Mellor postavlja sebi zadatak da ovom knjigom izvrši marksističku kritiku urbane sociologije.

Na tom putu ona traži znanstvene i ideološke korijene urbane sociologije i sociologije uopće. Na tlu tih korijena, u devetnaestom stoljeću vidi se jasan utjecaj urbane sredine na razvoj sociologije. Jer, sociologija je znanost koju je razvilo građansko društvo, njeni tvorci bili su pripadnici građanske klase, ona je time eo ipso bila urbana, a da time nije istovremeno razvila posebno disciplinarno usmjerenje. Njenim tvorcima je svijet po sebi bio urbaniziran. Prvi je Max Weber mislio drugačije. Za njega suvremeni grad znači negaciju totalnog, zajedničkog socijalnog iskustva srednjevje-

kovnog cehovskog grada. On je prvi među građanskim sociolozima dao kritiku modernog grada, u kome nema komunalne autonomije, socijalne integracije i individualnog značaja, nego sociološki relevantnom postaje klasna i statusna dimenzija.

Slijedeći izlaz već formirane urbane sociologije je njezina vječna dilema o širini kojom treba zahvaćati u svoj predmet. Naime, zapadna urbana sociologija najprije je izbjegavala polaganje težišta na lokalitete, urbanizaciju je zahvaćala kao ogledalo impersonalnih socijalnih sila: historije, klasne strukture i kulture. Pa ipak je svijest o lokalnim značajkama urbanog prostora sazrijevala do spoznaje da svijet nije uniformno urbaniziran. Tako se u javno mnijenje i u sociologiju uvlači pojam »urbanog problema« — koji svojom oštrinom iznosi kako u društvu u stvari vlada nepravda, jer su velike mase stanovništva prikraćene u raspodjeli urbanih životnih resursa. Svakako, primjećuje autorica, da se greške kapitalističkog sistema najlakše uočavaju na nivou lokalne zajednice, neposrednog okvira ljudskog iskustva. Zato s te strane izgleda da se raskol između urbane sociologije i urbanog življenja najlakše može preboliti počne li se sociologija baviti svakodnevnim stvarima u svoj širini socijalnih procesa.

To je eto suština te temeljne dileme urbane sociologije, ali J. R. Mellor otkriva u njoj jednu ideološku »začkoljicu«: iz toga ne izgleda vrijeđanje kritike kapitalizam, nego nešto pokriveno ideološkim i ideologizirajućim pojmom »industrijski urbanizam«. Za sociologiju je problem u tome što je ova ideološka tvorevina zaista evidentna zdravom razumu: čovjek ne osjeća opće karakteristike kapitalizma ako ga ne tišti lokalna birokracija, samovoljni partikularizam lokalne politike i nepravda lokalne raspodjele životnih uvjeta.

Urbana sociologija se disciplinarno osamostalila kad je tradicija evropskih socioloških učenja prenesena na američke univerzitete. Tamo je, posebno u čikaškoj školi izvršena konceptualizacija osnovnih njenih postavki: prihvaćanje grada kao samostalnog referentnog okvira i konceptualizacija (operacionalizacija) dihotomije sela i grada. Najznačajnija posljedica je, po mišljenju naše spisateljice, da se po tome urbanizacija može promatrati sama za sebe, odvojena od kapitalizma. »Socijalni« kontekst postaje time »komunalni«.

Poslije **Uvoda** slijedi poglavlje pod naslovom »**Britansko iskustvo**«, u kome problematiku urbane sociologije i njenu kritiku autorica izlaže kroz razmatranje urbanizacije i urbane problematike u Velikoj Britaniji. Konstatira da su britanski sociolozi pronašli sredinu između Weberovog negiranja sociološke relevantnosti gradskoj zajednici na osnovi ideal-tipa iz prošlosti i suvremenog negiranja te relevantnosti zbog ekologističke opsjednutosti prostornim razmatranjima. Samo su kroz svoje konstruiranje sistema zaboravili sitnicu: čovjeka. Zaboravili su da urbanizacija znači i zavisnost — o drugim ljudima, o drugim gradovima, da ona znači i centralizaciju rada i kapitala.

To se bolje može objasniti dominacijom metropole nad pokrajinom: procesom koji restrukturira periferne zajednice, a istovremeno i metro-

polis. To nije pretvaranje svijeta u zonu polumraka oko metropolitanskog centra, nego lančani proces polarizacije u kome čas napreduje centar, čas provincija, proces u kome se na svakom nivou nalaze zajednice koje odražavaju proturječnosti kapitalizma.

Osim toga, ni matrica naselja jedne zemlje nije slučajna. Mora se računati na geografske uvjete i ekonomske aktivnosti i na političku kontrolu. Jednostavno kao temeljnu tezu za proučavanje urbane zajednice treba uzeti postavku nejednolikog razvoja, ili preciznije, metropolitanske dominacije — ekonomske i političke dominacije metropolisa nad ruralnom okolinom. Taj se proces u Velikoj Britaniji nedvojbeno vidi kroz tri stoljeća apsolutne dominacije Londona, koji je cijeli Otok uzeo za svoju provinciju.

Zatim se govori o suburbanom dijaspori, prožidiranju gradske okoline koje stvara urbaniziranu regiju (ili regionalni grad) — megalopolis. Ovdje treba naglasiti značajnu činjenicu: sva govorenja o engleskoj suburbiji opsjednuta su slikom seoske idile koja tobože tjera ljude iz grada. No, činjenica je da kuće u predgrađu najčešće iznajmljuju oni koji inače nemaju gdje stanovati, i da oni često žale za punoćom gradskog života. Svakako, dobar dio stanovnika suburbije nema ni pojma o »seoskoj idili koja tu 'vlada'«. Nije li seoska idila samo dio manipulatorskog vela što ga masama bacaju pred oči oni čiji kapitali su uloženi u građevinske poduhvate i zemljišne spekulacije u predgrađima?

Izgleda da je vladajuća klasa rješenje urbanog problema vidjela u premještanju stanovništva u predgrađa, a ne u redistribuciji nacionalnog bogatstva. Socijalisti i radnički pokret nisu podnijeli protuprijedlog jer su bili previše zaokupljeni stvaranjem masovne političke partije, a Engelsova teza o prevladavanju razlika između sela i grada bila je beznadno nerealna i utopistička.

Jedan dio ovog poglavlja bavi se i problematikom stanovanja gdje svakako treba preporučiti razmatranje kuće kao (obiteljskog) doma, uz kritičku analizu građevinske prakse koja gradi stanove za privatizaciju, a ne za družbenost.

Nekad su arhitekti imali ulogu da grade monumentalne građevine, ali to je odavno prevaziđeno. Danas je njihova aktivnost usmjerena na masovnu stambenu izgradnju, ali na način koji precizno odražava klasnu strukturu društva. Gornjim klasama arhitekti stvaraju »stanove po mjeri«, srednjim klasama »konfekcijske stanove«, a radničkoj klasi »masovne serijske stanove«, na čiji izgled, oblik, funkcionalnost i ostale osobine budući stanari nemaju ama baš nikakva utjecaja.

Pokret urbanog planiranja, tj. urbanizam razvio se u Velikoj Britaniji početkom stoljeća, i usprkos svojim hvalevrijednim ambicijama poslije drugog svjetskog rata se profesionalizirao, definirajući profesionalca kao osobu koja posjeduje esencijalna tehnička znanja i sposobnosti visoko kompleksne i ezoterične prirode, a urbanistički plan kao provizornu hipotezu o pravcu razvoja područja nad kojim planeri imaju odgovornost.

J. R. Mellor tvrdi da se iz ovoga može potvrditi uobičajena sociološka kritika urbanizma, vidljiva već i iz superspecijalističkog i ekskluzivnog stručnog žargona koji zamagljuje ideološke implikacije problematike. Jer, urbanistička se profesija razotkriva kao sistem nosilaca otuđene i birokratizirane socijalne moći koji stoji u službi kapitala i njegovih interesa.

Drugi dio knjige naslovljen je **»Teorije o urbanizaciji«** i ima dva poglavlja. Prvo se bavi kritikom megalopolisa (marksizmom, Tönniesom, Simmelom, Weberom i Wirthom), a drugo apologijom, tj. čikaškom školom.

Marx i Engels vidjeli su značaj gradova u tome što se u njima, s koncentracijom kapitala razvija i proletarijat, tako da su oni nezaobilazna etapa u formiranju revolucionarne klase. Ali, postoji u urbanom životu još jedna komponenta — kidanje svih tradicionalnih veza, oslobađanje čovjeka od idiotizma seoskog života. Tako je buržoaska civilizacija, stvorena u gradovima, nužna baza za više odnose proizvodnje. U krajnjoj liniji, civilizacija je oslobodilac, jer je samo mogao razbiti »stare, idilične odnose« i stvoriti klasnu strukturu koja se može revolucionirati.

Tu J. R. Mellor vidi trag Marxovog i Engelsovog porijekla, oni se nisu mogli osloboditi liberalističke vjere u progres, iako su analizom produkcijskih odnosa došli do koncepcije alijenacije.

Liberalističke teorije u svom pesimističkom izdanju vide grad kao degradaciju nekadašnjeg idiličnog života tih naselja, i u tome se s njima, po mišljenju autorice slažu neomarksisti, za koje je grad zona kapitalističke manipulacije. Posljedica te manipulacije je integrirana radnička klasa, pa postaje nužno izokrenuti klasične marksističke postavke. Revolucionarna zadaća prelazi na marginalne revolucionarne slojeve. Urbanizacija više nije sine qua non socijalističkog preobražaja.

Tome treba dodati koncept hegemonije grada nad selom, koncept za koji se naročito Gramsci zalagao. U nacionalnim i internacionalnim okvirima grad ima u cjelini poziciju vladajuće klase: on pustoši prirodne resurse svoje sredine, a na tome i počiva veličina gradova. Treba vrlo oprezno postupati u ovakvim analizama, jer se marksizam ne može jednoznačno uzeti kao podloga kritike megalopolisa. Građanski urbani sociolozi odbijali su marksizam zbog metode. Umjesto Marxovog dijalektičkog historijsko-materijalističkog pristupa, oni stavljaju svoj kratkovidni svakodnevni empiricizam. Pa ipak, misli autorica, Marx je taj koji koristi »objektivne termine«, a Weberova urbana zajednica ili Tönniesova zajednica i društvo samo su korisne fikcije. Ova se kritika naročito odnosi na Tönniesa, jer zajednica nije i ne može postojati u uvjetima otuđenog rada.

F. Tönnies iznosi zapravo jednu tipologiju zajedničkog života temeljenu na dva oblika društvene volje. I koliko god njegove simpatije bile na strani zajednice (i utoliko je on kritičar depersonaliziranog racionalnog društva, tj. kritike kapitalizma), ipak je njegova kritika promašena, jer zaobilazi bitne kategorije, a to volja svakako nije.

Simmel je u tekstu **»Metropolis i mentalni život«** primijenio svoju strogo formaliziranu metodu na urbani život, i analizom novčane privrede,

demografskih aspekata i mreže socijalnih odnosa postigao bliskost određenoj teoriji alijenacije, jer je pokazao da se oblici urbanog življenja (kao formalizirana uprava, impersonalni simboli identiteta, odvojenost građanina od grada kao političke zajednice) mogu dovesti u vezu s gore navedenim smjerovima njegove analize.

Max Weber stvorio je slijedeći ideal-tip grada: »Da bi se uspostavio puni oblik urbane zajednice, naselje mora iskazati relativnu dominaciju trgovinskih nad ostalim oblicima djelatnosti, dok u cjelini treba pokazivati slijedeće crte: a) utvrđenja, b) tržište, c) vlastito sudište ili barem dijelom autonomne zakone, d) asocijaciju baziranu na odnosima stanovnika i e) barem parcijalnu autonomiju glasačkog prava.«

Ovo određenje odnosi se na urbanu zajednicu srednjevjekovnog cehovskog tipa, jer Weber misli da je kapitalistička racionalizacija nastala baš zbog nekih formi medievalnog urbanog života. Srednjevjekovni cehovski grad sadrži okolnosti u kojima će se razviti kapitalizam, a neće se izgubiti individualnost, koju grad pruža u obliku slobode od tradicionalnih veza i odnosa. Ipak, činjenica da je Weber svoj ideal-tip stvorio na temelju grada prošlosti ukazuje na imanentnu kritiku grada suvremenosti.

L. Wirth je već pripadnik Čikaške škole i pridržava se svih njenih načela, ali ga posebno valja spominjati zbog izuzetnog utjecaja što je njegov tekst »Urbanizam kao način života« imao na cijelu generaciju sociologa. Pa ipak je ta slava nezasluzena. Wirthova definicija grada kao relativno velikog, gustog i trajno naseljenog naselja društveno heterogenih Individua nije ništa drugo nego ekolojska odredba urbane sredine (zajednice). No, to je potpuno u duhu čikaške škole.

Toj značajnoj sociološkoj školi autorica posvećuje posebno poglavlje, jer smatra da kritika njihova učenja i rada mora biti izuzetna. Čikačka akademska institucija je prva koja je imala priliku i koja je htjela empirijski, na terenu, istraživati socijalne promjene u velikom gradu. A Chicago je bio idealno mjesto za takav rad. Usprkos tome, rezultati su razočarali — istraživački programi ubrzo su se dezintegrirali u besciljni empiricizam.

Pošto je škola počivala na, u biti sociodarvinističkoj dihotomiji prirodnog i moralnog poretka, veoma brzo se njena proklamirana humana ekologija razvodnila u analogijama s animalnom ekologijom, jer se smatralo da isti procesi takmičenja i prilagođavanja determiniraju ljudsku zajednicu.

Poniranje je bilo naročito izraženo kad su Park i Burgesa našli elementarnu, univerzalnu i fundamentalnu formu ljudske interakcije u kompeticiji, stvorivši tako socijalni ekvivalent Darwinovoj borbi za opstanak. Rezultat je bio da se ekonomska organizacija, kao medijator kompeticije u društvu, imala smatrati ekološkom organizacijom, a time i neophodnom strukturom socijalne egzistencije, i to u svom aktualnom vidu. Kapitalistički poredak i kapitalistički grad postali su obrazac ljudske prirode i ljudskih potreba, a time, ako ne neizbježni, a ono prirodni oblici.

Epilog knjige nosi naslov »The City or the Town« i razmatra položaj urbane sociologije u okviru znanstvene zajednice. Urbana sociologija razmatra

relativno usko područje, koje joj je znanstvenom podjelom rada dodijeljeno, a javnost ima, nasuprot tome, veoma drugačiju, cjelovitiju i dinamičniju sliku grada. Postavlja se pitanje: kome se to urbani sociolozi uopće obraćaju? Odgovor je da pored svog »alter ega« za publiku imaju još i funkcionere državnih planskih ustanova.

Čitaocu ove zanimljive knjige ostaje stalno pred očima, kao njena kapitalna teza, autoričina želja da to područje sociološkog rada na urbanim problemima prevlada i uspostavi neku vrstu totalnog odnosa prema predmetu urbane sociologije. J. R. Mellor smatra da se problematika grada ne može odvojiti od problematike sela, da se grad mora istraživati u totalitetu koji ona određuje kao »političku ekonomiju odnosa grada i sela«, grada i njegove okoline. Iako se eksplikacija centralne teze zadržava samo na ruralno-urbanim odnosima, njena primjena pokazuje da je u svoju analizu uzela cjelokupan kontekst kapitalističkog društva, sve do kategorija svjetskog imperijalističkog poretka.

Zbog toga je ova knjiga, temeljeći se na čvrstim zasadima marksističke tradicije, prilično uspješno ostvarila svoju nakanu.

Željko Buzov